

OD POJMA SLIKE GRADA DO POJMA OPĆE SLIKE KRAJOLIKA

Oleg Grgurević

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 18. srpnja 1994.

Sažetak

Pokušavajući objasniti pojam vizualne slike u našoj svijesti, možemo ustvrditi da je ona uvijek subjektivan odraz objektivne stvarnosti, ne samo u smislu vizualnih senzacija, već i u smislu širih spoznaja prostora oko nas.

Zamisao duhovne spoznaje u obliku slike određenoga gradskog prostora najpotpunije je u svojim radovima obradio Kevin Lynch definirajući pojam slike grada. Istražujući problem spoznaje naše okoline, koja zemljopisno obuhvaća šire i raznolikije prostore nego što je u užem smislu grad, David Stea postavlja konceptualnu tezu gradbenih elemenata vizualne slike i oblikuje pojam mentalna mapa.

U oblikovanju vizualne slike širih zemljopisnih prostora, znatnije nego pri oblikovanju slike grada, sudjeluje komponenta duhovnosti. Oblikovanjem slike krajolika u našoj svijesti oblikuje se i naš određeni stav prema njoj, pa možemo govoriti i o njezinoj estetskoj kvaliteti. Skup racionalnih prostornih elemenata, zajedno s iracionalnom komponentom, rezultira vizualnim dojmom - slikom. Slike zemljopisnih područja malokad su vizualizirane kao jasne, povezane cjeline. Pretežito je to niz nepovezanih, "kmjih" slika ili pak kolažna slika načinjena od elemenata različitih lokacija "maglovito" povezanih u vizualnu impresiju odnosno sliku određenog kraja, koju možemo obilježiti sintagmom opća slika krajolika.

UVOD

Svjedoci smo sve većeg zanimanja stručne i šire javnosti za probleme zaštite prostora te uzdizanja ekoloških problema na razini važnih tema. U sklopu bavljenja tim problemima smatramo nužnim naglasiti i važnost vizualne komponente prostora, koju je stoga svrsishodno primjereno vrednovati. Promatranje krajolika ostavlja u našoj svijesti stanovit trag,

uspomnu ili iskustvo u obliku vizualne slike. Ta činjenica treba rezultirati prihvaćanjem i vizualnih degradacija krajolika kao činitelja srodnog ostalim ekološkim onečišćivačima i uništavačima prostora.

Shvaćajući opasnost kojima je izložen naš krajolik, u skladu s drugim akcijama njegove zaštite, javila su se nastojanja kojima je cilj određivanje tipologije krajolika naše domovine. Rezultat bi trebao pridonijeti djelotvornijoj zaštiti vizualnih kvaliteta njezinih prostora.

Razmišljanje o tim problemima nužno nas vodi spoznavanju i potrebi definiranja pojma vizualne slike širih zemljopisnih prostora.

ZAMISAO I DEFINICIJA POJMA OPĆE SLIKE KRAJOLIKA

Pokušamo li odrediti pojam vizualne slike u našoj svijesti, možemo ustvrditi da je ona uvijek subjektivni odraz objektivne stvarnosti, ne samo u smislu vizualnih senzacija, već i u smislu širih spoznaja prostora oko nas. Ona je, dakle, duhovni otisak fizičkog okruženja oblikovanog nizom senzacija koje primaju naša osjetila dok se krećemo ili naprosto stojimo i promatramo određni prostor, ali određenoga i načinom na koji doživljavamo te vizualne senzacije. Dakle, spoznajni se proces zbiva putem "opažanja" mnoštva svojstvenosti što pripadaju promatranom prostoru. To je prva razina aktivnosti, koja prethodi oblikovanju svake slike u našoj svijesti. Opažanje ili percipiranje prostora glavni je oblik veze između nas i fizičke okoline. Individualnost u prijemu senzacija prostora rezultira i individualnim, subjektivnim zaključcima. Povećanjem stupnja objektivnosti promatranja povećava se i objektivnost slike u našoj svijesti.

Ovisno o tome koji skup prostornih senzacija promatramo, možemo govoriti o slici socio-ekonomskog stanja, slici populacijsko-demografske strukture ili, konačno, o fizionomsko-morfološkoj odnosno vizualnoj slici nekog prostora.

Osim neposrednih senzacija što djeluju na naša osjetila, poput senzacija vizualnoga, mirisnoga ili zvučnog nadražaja, u taj skup nesumnjivo treba uključiti i efekte iz prostora čije djelovanje primjećujemo tek naknadno, bez obzira na to, koliko ti efekti bili za nas čak i štetni.¹

Zamisao duhovne, metnalne spoznaje prostora, tj. proces spoznavanja i određivanja subjektivno spoznate objektivne stvarnosti u našoj svijesti u obliku slike određenoga gradskog prostora u svojim je radovima najpotpunije oblikovao Kevin Lynch. Lynch je definirao pojam slike grada analizirajući sa skupinom istraživača MIT-a pamćenje i mogućnosti reprodukcije urbanih prostornih odnosa i karakteristika izabranih stanovnika triju američkih gradova: Bostona, Jersey Cityja i Los Angelesa. Postavio je tezu o postojanju mentalne vizualne slike grada,

koja se oblikuje na temelju pet svojstvenih gradskih elemenata koji tvore kostur urbane vizualne slike svakoga grada. Prema Lynchu, to su: putovi - putanje kojima se promatrač kreće, ivice ili granice što razgraničuju različite površine ili faze i označavaju prekide kontinuiteta, distrikti - veliki ili srednje veliki dijelovi grada tipičnog karaktera, čvorišta ili strateške točke nekoga grada, te obilježja odnosno uočljivi orijentiri.

Obrađujući problem spoznaje naše okolice, koja obuhvaća šire i raznolikije prostore nego što su gradski David Stea³ u svom radu ima malo drukčiji pristup problemu slike većih prostornih cjelina. Stea se odlučuje za sintagmu *mentalna mapa*. Ona označava oblik spoznaje objektivne stvarnosti širih zemljopisnih prostora u našoj svijesti. Stea pritom tvrdi da *mentalne mape* ne moraju nužno biti vizualizirani *zemljovid*. One mogu biti potpuna apstrakcija jer uopće ne treba postojati slikovna predodžba o kojoj bismo mogli razgovarati a da ne bude gubitka u stjecanju spoznajnih svojstvenosti prostora. To, međutim, ne znači da je nemoguće registrirati postojanje određenog oblika *mentalne mape*, jer ako se subjekt ponaša kao da takva *mapa* postoji, autor smatra da je to dovoljno opravdanje za model.⁴ Prema D.Stei, ne postoji izravna mogućnost da znanstvenici "vide" tu *mapu*, već sudove o njoj donose na temelju vanjskih manifestacija subjekta. *Mapa* se naziva i smatra "operativnom" već na temelju odgovarajućeg ponašanja promatrane osobe.

Zemljopisni prostori u čijem su krajoliku naselja samo svojstvene vizualne markantne žarišne točke sastoje se od mnoštva strukturnih elemenata koji u našoj svijesti oblikuju vizualnu sliku. Te elemente doživljavamo kao trodimenzijske volumene, dvodimenzijske plohe i "jednodimenzijske" linije. Broj dojmova koji pridonose oblikovanju slike određen je mogućnostima ljudskog organizma da se služi relativno malim brojem informacija. Konačno, djelovanja u prostoru što mijenjaju fizionomsko-morfološke elemente krajolika utječu i na stalno mijenjanje već oblikovane slike i daju joj određenu kvalitetu promjenljivosti. Da bi se u praktičnom radu nekako zaobišao taj problem, sve se češće iskorištavaju tehničke mogućnosti računala. Zato su u našoj memoriji informacije ograničene na one najsnažnije, najdojmljivije, najvažnije i najprisutnije, pa se zato često može razlikovati nekoliko skupina takvih informacija razvrstanih u nekoliko razina važnosti.

David Stea postavlja hipotezu da veći prostori koji moraju biti shvaćeni imaju sljedeće "konceptualne" karakteristike.

1. Prostor se sastoji od serije "točaka" (ne točaka u matematičkom smislu, jer spomenute "točke" mogu imati svoju dimenziju): jednodimenzijskih, dvodimenzijskih ili trodimenzijskih, raspoređenih u prostoru na određeni način.
2. Između "točaka" može postojati nekoliko hijerarhijskih rasporeda prema veličini ili značenju, važnosti itd. Zapravo, nekoliko hijer-

- arhijskih rasporeda može koegzistirati ili egzistirati u različitim vremenskim radobljima tijekom života neke osobe.
3. Prostor je na neki način "ograničen", a granice mogu biti više ili manje jasne ili pak njihova jasnoća može potpuno iščeznuti. One mogu biti određene linijama ili nekim slikovnim zonama. Osim toga, mogu se pojaviti i daljnja razgraničenja unutar već postavljenih granica nekog prostora.
 4. Ako se bilo kojim načinom transporta od neke određene točke zamišljenog prostora može stići do druge, kažemo da su one "povezane". Ako je nekim načinom transporta moguće stići od jedne do druge točke, one su "polupovezane". U oba slučaja postoji put između točaka. Ako su dvije točke "polupovezane" ili "nepovezane", među njima postoji "barijera". Međutim, suprotno nije nužno jednako. Postojanje "barijere" ne razumijeva obvezatno nepostojanje načina transporta kojima je moguće stići od jedne do druge "točke". "Barijera" može na prosto značiti da su određeni načini transporta manje prikladni.
 5. "Barijere" se razlikuju svojim trajanjem, propustljivošću i kvalitetom. Radovi na autocesti nisu trajni i smanjuju njegovu propustljivost. Poplava, koja također nije trajna, svodi tu propustljivost na nulu.
 6. "Barijere" mogu biti simetrične (jednake propustljivosti bez obzira na to s koje im se strane pride) ili nesimetrične.⁵

Prihvatajući Lynchove i Steine racionalne konceptualne strukturne karakteristike slike odnosno *mape* u oblikovanju vizualne slike krajolika, a ona je po definiciji uvijek subjektivni odraz objektivne stvarnosti, važno je uzeti u obzir i iracionalnu komponentu kao element osobnosti svakog promatrača zasebno. Tek spoj racionalnih i iracionalnih individualnih dojmova i osjećaja može rezultirati oblikovanjem slike krajolika.

Čovjek nastoji potisnuti čimbenike iracionalnoga zbog velikih poteškoća pri njihovoj racionalnoj interpretaciji, pa je zato i njihovo uklapanje u postupke i modele vrednovanja kvalitete krajolika često zapostavljeno. Oblikovanjem vizualne slike krajolika u našoj svijesti oblikuje se i naš određeni stav prema njoj, bilo u obliku stanovite privlačnosti, neutralnosti ili odbojnosti, ili pak nekoga sličnog dojma.

Sklad sastavnih, gradbenih elemenata slike u krajnjim slučajevima djeluje pozitivno ili negativno na našu svijest i osjećaje. Tada već možemo govoriti i o njezinoj estetskoj kvaliteti. Bez te kategorije svaka je analiza manjkava. U doživljavanju krajolika postoji doza iracionalne emotivnosti prema estetskim vrijednostima, a kako su ti osjećaji bit estetske spoznaje, ne bismo ih smjeli zaobilaziti.

Slike gradova koje pamtimo u našim su sjećanjima jasne, ali jasnoća vizualne slike svojstvene gradskim prostorima, njezini strukturni elementi, ali i njihovi međusobni prostorni odnosi gube svoju jasnoću povećavanjem prostora koji želimo vizualno spoznati. Vizualna slika šire zemljopisne cjeline, bez obzira na relativnu homogenost kraja, u promatrača ostavlja cijeli kaleidoskop vizualnih dojmova malokad jasno prostorno povezanih i pretežito složenih od heterogenih gradbenih elemenata. Utemeljen na velikom broju dojmova i pojedinačnih slika krajolika, proces rezultira oblikovanje jedne slike kraja, koja je više opći dojam o nekome zemljopisnom prostoru zasnovan na promatraču bitnim vizualnim karakteristikama nego neka realna slika. Pojedinačne slike, međusobno nepovezane, samo sudjeluju u oblikovanju opće slike krajolika.

ZAKLJUČAK

Prizivanjem u sjećanje vizualne slike nekoga određenog kraja razmišljamo o njegovim osobitostima, najdojmljivijim vizualnim elementima i estetskim kvalitetama. Sjećamo se onoga što nas se najviše dojmilo. Te su slike malo kad vizualizirane kao jasne, točno zamišljene cjeline nekoga određenog prostora ili slijeda prostora. Pretežito su niz nepovezanih, "krnjih" slika, ili pak kolažna slika načinjena od elemenata različitih lokacija "maglovito" povezanih u sliku određenog kraja koju možemo iskazati sintagmom *opća slika krajolika*.

Bilješke

¹Magla, dim ili prašina trenutačni su i snažni dojmovi o nekom prostoru. Ugljik-monoksid, međutim, bez obzira na njegov snažan negativni učinak, to nije.

²Cf.: Lynch K., *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.

³Stea D., *Environmental perception and cognition: Toward a Model for "Mental Maps"*; u: *Humanscape: Environment for People*, ed.: Kaplan & Kaplan, The MIT Press, Boston, 1978.

⁴Ibid., str. 47.

⁵Stea D., nav. dj., 1978, str. 44-45.

Literatura

1. GRGUREVIĆ, O., *Urbano-ruralna zona, nastajanje, struktura i fizionomsko-morfološka transformacija suburbanog pojasa*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1984.

1. HRŽIĆ, M., *Percepcijski pristup oblikovanju grada u okviru procesa planiranja*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1988.

2. LYNCH, K., *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.

4. STEA, D., *Environmental perception and cognition: Toward a Model for "Mental Maps"*; u: *Humanscape: Environment for People*, ed. Kaplan & Kaplan, The MIT Press, Boston, 1978.

Summary

FROM THE CONCEPT OF THE URBAN IMAGE TO THE CONCEPT OF THE GENERAL LANDSCAPE IMAGE

Oleg Grgurević

The concept of the conscious visual image can be explained as the subjective reflection of objective reality, not only in the sense of visual sensations, but also in the sense of a wider awareness of our surroundings.

The idea of spiritual awareness in the form of the image of a certain urban area was illustrated most completely by Kevin Lynch, who defined the concept of the urban image. Researching the problem of environmental awareness, which covers geographically wider and more varied spheres than a town in the more limited sense, David Stea introduced the thesis of conceptual building elements of which the visual image is formed, establishing the concept of the mental map.

The component of spirituality participates to a greater degree when the visual image of broader geographical spaces is formed than it does in the formation of the urban image. As our consciousness forms the landscape image, so it also forms our attitude towards it, and we can talk about its aesthetic qualities. The set of rational spatial elements, combined with the irrational component, result in a visual impression - the image.

Images of geographical areas are rarely visualized as clear, linked wholes. They usually take the form of a series of unconnected "incomplete" images, or of a collage made of various elements in different locations "foggily" joined in a visual impression, giving the image of a specific region that we may call a general landscape image.